

ἀτυχῶς τὰ σχέδια (πιν. LXVII – LXX) δὲν εἶναι ταξινομημένα κατ' ἀριθμητικὴν σειρὰν· ὅλα παρατίθενται ἐν τῷ αὐτῷ, ὅπερ δυσκολεύει τὰς παραπομπάς. Ἐδῶ ἐπίσης θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ γίνῃ μνεία τῆς ὑπὸ τοῦ Weigand ἀναπτυχθείσης ἀπόψεως, ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο δηλαδὴ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ «δίστηλος» τύπος τοῦ μονογράμματος (ἐκεῖνο δηλ. τὸ ὅποιον χαράσσεται δι' ἐνὸς M, N, H ἢ M). Κατὰ τὸν 5' αἰῶνα ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ σταυροειδοῦς τύπου (βλ. ἐν Byzantion, τ. 6 (1931), σ. 411 κῆξ., καὶ ἐν Jahrbuch d. Deutschen Archäologischen Instituts, τ. 52 (1927), σ. 129 κῆξ.). Ὁ πατὴρ Laurent χρονολογεῖ ἀρκετὰς σφραγίδας μὲ δίστηλα μονογράμματα εἰς τὸν Ζ' ἢ κατὰ τὸν Η' ἀκόμη αἰῶνα. Τὸ μονόγραμμα ἀρ. 632 δέον νομίζω νὰ ἀναγνωσθῇ «Ἐγνατίου».

Τὸ βιβλίον ἔχει ἐπὶ πλέον ἀρίστους πίνακας ὀνομάτων, πραγμάτων, ἀξιωμάτων, κ.τ.λ.

Θερμὸς ἔπαινος ἀνήκει καὶ εἰς τὸν συγγραφέα, καὶ εἰς τὸν ἐκδότην τῆς σειρᾶς Paul Lemerle διὰ τὴν πολυτελεῆ καὶ χρησιμωτάτην αὐτὴν ἔκδοσιν.

KYRIL MANGO

1. D v o r n i k F., *Photius et la reorganisation de l'Academie patriarchale* «*Analecta Bollandiana*» 63, 1950, 108–125.
2. G r u m e l V., *Un nouveau document sur la question Photienne. La lettre integrale d'Étienne V a Basile Ier* «*Actes du VIe congrès internationale d'études byzantines*». I, Paris, 1950, 241–242.
3. L a u r e n t V., *Une fable d'Ésope dans Photius. Les trois grappes.* «*Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves*». XI, 1951, 129–132.
4. R e u s s J., *Die Matthæus-Erklärung des Photius von Konstantinopel.* «*Ostkirchliche Studien*», 1, 1952, 132–134.

Εἰς τὸν προηγούμενον τόμον τῆς ΕΕΒΣ (1951, σελ. 302–305) εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τρία πρόσφατα δημοσιεύματα περὶ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐδημοσιεύθησαν τέσσαρες νέαι μελέται, ἡ ἑκθεσις τοῦ περιεχομένου τῶν ὁποίων εἶναι, νομίζω, χρήσιμος, ἐν ὅψει τοῦ ἀναζωογονηθέντος ἐνδιαφέροντος περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς τῆς Ὁρθοδόξιας.

1. Ὁ καθολικὸς ἱερεὺς F. Dvornik, τοῦ ὁποίου τὸ μνημειῶδες ἔργον «*The Photian Schism*» θὰ ἀποτελέσῃ εἰς τὸ μέλλον ἀφετηρίαν νέων κατευθύνσεων διὰ τὴν μελέτην τῶν πρὸς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν σχέσεων τοῦ

Πατριάρχου, πραγματεύεται εις τὴν εἰς μνήμην τοῦ Paul Peeters μονογραφίαν του τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς «Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας» ὑπὸ τοῦ Φωτίου. Ὡς γνωστόν, ὁ Βάρδας καὶ ὁ Ἀσβεστάς μετὰ τοῦ Θεοκτίστου, ὑπὸ τὰς ὁδηγίας καὶ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Φωτίου, ἀναδιοργάνωσαν τὴν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου προστατευομένην σχολὴν καὶ τὴν μετέφεραν εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Μαγναύρας. Ἐπὶ τῇ βάσει πληροφορίας παρεχομένης εἰς τὸν σλαβονικὸν βίον τοῦ Κυρίλλου, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλας ἑλληνικὰς πηγὰς, ὁ Dvornik καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τμῆμα τῆς σχολῆς αὐτῆς ἐλειτούργει εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοῦ ὁποῦ ἐνδεχομένως τὰ μωσαϊκὰ εἶχον κατασκευασθῇ τῇ ὁδηγίᾳ αὐτοῦ τούτου τοῦ Φωτίου. Ἡ μελέτη τοῦ Dvornik περιέχει πλοῦτον χρησίμων πληροφοριῶν καὶ εὐστόχων κρίσεων.

2. Ὁ πατὴρ Grumel δὲν ὥμίλησε μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Dvornik «The Photian Schism», μολονότι ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος ἔχει γράψει καὶ ὁ ἴδιος πλῆθος μονογραφιῶν. Ἐκ τῆς μελέτης του ὅμως περὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον ἐπιστολῆς τοῦ Πάπα Στεφάνου φαίνεται ὅτι προετοιμάζει «ἀντεπίθεσιν». Εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τοῦ Φωτίου ὁ Dvornik ἐζήτησε νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ πρὸς Βασίλειον ἐπιστολὴ τοῦ Στεφάνου εἶναι νόθος στηρίξας τὴν ἀποψίν του αὐτὴν εἰς τὴν ἀτελὴ μορφήν, ὑφ' ἣν περιεσώθη καὶ ἐξεδόθη ἡ ἐπιστολὴ αὕτη. Ὁ Grumel εἶχε τὴν καλὴν τύχην νὰ ἀνεύρῃ τὸ πλῆρες κείμενον τῆς ἐπιστολῆς εἰς τὸν Σιναϊτικὸν κώδικα 482 (1117), σελ. 326–328 καὶ εἰς τὴν σύντομον ὡς ἄνω ἀνακοίνωσίν του, ἣτις δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξαγγέλλουσα τὴν δημοσίευσιν τοῦ κειμένου, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι γνησία. Τὸν ὡς ἄνω κώδικα τὸν εἶχον ὑπ' ὄψιν μου καὶ ἐγὼ (πρβλ. «Κρητικὰ Χρονικὰ» 4, 1950, 251, 15 καὶ 252, 3) ἔχω δὲ καὶ φωτογραφίας τοῦ τμήματος τοῦ περιέχοντος τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Στεφάνου. Ἡ δημοσίευσιν τοῦ κειμένου ὑπὸ τοῦ Grumel θὰ εἶναι σημαντικὴ συμβολὴ εἰς τὰς περὶ τοῦ Φωτίου ἐρεῦνας, ἐνδιαφέρον δὲ ἰδιαιτέρως θὰ παρουσιάσῃ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἀντίκρουσις τῶν κατὰ τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστολῆς ἐπιχειρημάτων τοῦ Dvornik. Σημειωτέον πάντως ὅτι ὁ Grumel, ὅστις ὑποστηρίζει τὴν γνησιότητα τῆς ἐναντίον τοῦ Φωτίου ἐπιστολῆς τοῦ Στεφάνου, ἀθετεῖ τὴν γνησιότητα τῆς ὑπὲρ τοῦ Φωτίου ἐπιστολῆς Ἰωάννου τοῦ ὀγδόου. Εἶναι δυσχερὲς νὰ διαχωρίσῃ κανεὶς εἰς τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ εἵδους αὐτοῦ τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τὴν πολιτικὴν. Ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως εἶναι ὀρθὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ἡ γνησιότης ἀμφοτέρων τῶν κειμένων.

3. Ὁ Laurent διὰ τῆς μικρᾶς μονογραφίας του περὶ ἐνὸς ἀγνώστου μέχρι τοῦδε μύθου τοῦ Αἰσώπου ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν εἰς τὰς μονοτόνους καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνιαρὰς συζητήσεις περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Φωτίου μετὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ σεβαστὸς ὅμως βυζαντινολόγος διαπράττει ἀνακρίβειαν σημειῶν ὅτι μερικαὶ ἐπιστολαὶ

τοῦ Φωτίου ἐκ τῶν φερομένων εἰς τὸν κώδικα Ἰβήρων 684 δὲν εἶναι γνήσιαι («Toutes n'appartiennent pas au patriarche»). Ποῖαι εἶναι αἱ νόθοι αὐταὶ ἐπιστολαί; Προφανῶς πρόκειται περὶ νέας συγχύσεως ἐπὶ παλαιᾷ, ἐπανορθωθείσης ὅμως πρὸ πολλοῦ, ἄλλης: Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ἐδημοσίευσε κατὰ λάθος ὡς ἐπιστολὰς τοῦ Φωτίου μερικὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου ἐκ τοῦ κώδικος Διονυσίου 163. Ἀργότερον ὅμως ἀνεγνώρισε τὸ λάθος του καὶ ἐτόνισεν ὅτι μόνον αἱ εἰς τὸν κώδικα Ἰβήρων 684 ἐπιστολαὶ εἶναι τοῦ Φωτίου. Παρὰ ταῦτα, ὁ Ziegler τὸ 1941 (RE, 39, 736) συνεχίζων τὴν σύγχυσιν, ἀνέγραψεν ὅτι εἰς τὸν κώδικα Διονυσίου 163 ὑπάρχουν ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ τοῦ Φωτίου, τώρα δὲ ὁ Laurent ἐπαυξάνων τὴν σύγχυσιν ἀθετεῖ μερικὰς ἐπιστολὰς τοῦ κώδικος Ἰβήρων 684, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ ποῖαι εἶναι αὐταὶ καὶ διατὶ δὲν εἶναι γνήσιαι.

4. Εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Πατρολογία» (101, 1189 – 1209) ἐπανεξεδόθησαν ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἔκδοσιν τοῦ Petrus Possinus μερικὰ σχόλια τοῦ Φωτίου εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Σχόλια εἰς τὸ ἴδιον Εὐαγγέλιον ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πατριάρχου ἐδημοσίευσε συμπληρωτικῶς καὶ ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ἀπὸ τὸν κώδικα 232 τῆς μονῆς Ἀγίου Σάβα εἰς Ἱεροσόλυμα. Τώρα ὁ Reuss, γνωστὸς ἤδη ἐκ τοῦ πολυτίμου ἔργου του «Matthaeus – Markus und Johannes – Katenen» Münster 1941, ἀναγγέλλει ὅτι εὑρε ἄλλα 120 σχόλια τοῦ Φωτίου εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὰ ὅποια μετὰ τῶν ἤδη γνωστῶν ἀποτελοῦν πληρὴς σχεδὸν (πλὴν τῶν κεφαλαίων 2, 22, 24, 25 καὶ 28) ὑπόμνημα τοῦ Φωτίου εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον. Ὁ Reuss σημειώνει ὅτι λόγῳ τῆς ἐκτάσεώς των δύναται νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος ὅτι τὰ σχόλια αὐτὰ ἀποτελοῦν τμήματα ὁμιλιῶν τοῦ Φωτίου εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, χαρακτηρίζει δὲ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν τοῦ Φωτίου ὡς ἀκολουθῶς: «Ὁ Φώτιος ἐδημιούργησε αὐτοτελῆ ἐργασίαν διὰ τῶν ἐρμηνειῶν του εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Τοῦτο ἔχει ὅλως ἰδιαιτέρως ἀξίαν, διότι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἑκκλησίαν, πρὸ αὐτοῦ, ἐκυριάρχει ἡ καθαρῶς συμπιληματικὴ ἐξήγησις. Ὁ Φώτιος γνωρίζει τὰς ἐρμηνείας τῶν Πατέρων, πολλάκις τὰς ἐρευνᾷ κριτικῶς καὶ ἐκθέτει ἀκολουθῶς τὴν ἰδικήν του ἄποψιν. Τὰ ἀποσπάσματα αὐτὰ τῶν ὁμιλιῶν παρουσιάζουν τὸν Φώτιον ὡς κυρίαρχον τῆς γλώσσης καὶ τῆς ρητορικῆς. Κατ' ἐξοχὴν κυριάρχει τὸ ἡθικολογικὸν καὶ ἀπολογητικὸν στοιχεῖον. Γενικῶς ἀκολουθεῖ τὸ πνεῦμα τῆς σχολῆς τῆς Ἀντιοχείας, ἰδιαιτέρως δὲ τὴν ἐρμηνείαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, εἰς πολλὰ ὅμως χωρία συνάπτει ἐπίσης καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἀλληγορίας. Ἡ ἔκδοσις τῶν σχολίων αὐτῶν θὰ ἀποτελέσῃ σημαντικωτάτην συμβολὴν εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἔργου τοῦ Φωτίου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΟΥΡΔΑΣ